

LIETUVIŲ KALBOS MIRTIS

Viešasis diskursas sklidinas nerimo dėl lietuvių kalbos. Plaukus šiaušti ypač bando keletas temų: neraštingumas (Dainius Numgaudis: „Kad mes esame ir liksime lietuviškai kalbanti šalis – tai neginčijama. Tačiau ar mes išliksime lietuviškai rašanti tauta – apie tai jau ir Lietuvoje vis garsiau kalbama“¹); nepagarba, meilės kalbai stoka, kalbos sistemos griūtis (Irena Andrukaitienė: „Didesnės tautos mus verčia į mūsų kalbą įsileisti jų kalbų sistemas, verčia gėdytis, kad mes esame lietuviai, kad mes esame Lietuva“²); skolintasi leksika (Romualdas Kriaučiūnas: „Keletas man užkliuvusių žodžių: *reglamentuojančių, licencija, kompetencijos, prioritetu, autonomiškumo, indikacijomis, alternatyviu, konfidencialumo, profilaktikos*“³); užsieniečių pavardžių rašymas, ypač lietuviškuose pasuose (George W. Bush ar Džordžas V. Bušas).

Čia norėčiau pasikalbėti bendresne tema – *ar lietuvių kalba išnyks?* Na, iš karto aišku, kad *išnyks*, bet daug sunkiau numatyti – *kada?* Tikslaus atsakymo niekas nežino – taip gal ir geriau, nes jeigu žinotų, tai reikėtų, kad išnykimas arti.

Lingvistai yra sukūrę įvairių teorijų vadinamajai kalbos mirčiai aprašyti. Prancūzas Louis-Jeanas Calvet,⁴ kurio skirstymu remiuosi, privengia žodžio *mir-tis* (kalba nėra organizmas, kurio biologinių funkcijų nutrūkimas būtų konstatuojamas), bet be jo ir neapsieina. Calvet mini bent tris kalbų pasitraukimo tipus.

Pirmasis tipas būtų išnykimas dėl *transformacijos*. Kalbos keičiasi, per ilgą laiką tampa neatpažįstamos, kartais įgyja naujus pavadinimus ir taip tampa kitos – pavyzdžiui, lotynų kalba transformavosi į italų, prancūzų, katalonų, retoromanų ir kt. kalbas. Toks išnykimas tėra sąlygiškas – kitaip apskę galime sakyti, kad lotynų kalba tebekalbama, tik pasikeitusia, tik pervadinta įvairiaip kitaip. Kalba neišnyko, tik smarkiai evoliucionavo ir jos atšakoms prigijo kiti pavadinimai.

Antrasis tipas būtų *kalbėtojų* išnykimas. Mums artimesnis pavyzdys yra prūsų kalba, XVIII a. pradžuvusi kartu su paskutiniais jos vartotojais arba visai neseniai mirusi lyvių kalba Latvijoje.

Trečiasis tipas būtų kalbos *pakeitimas*, paprastai dominuojančiai kalbai užgožiant dominuojamąją. Čia ir vėl tiktų lotynų kalbos pavyzdys (tik „atvirkščias“ pirmajam) – tai, kad iš lotynų kalbos atsirado naujos kalbos ir neliko ankstesnių vartotų tose teritorijose (etruskų, galų ir kt.), liudija, jog anos kalbos nunyko, buvo absorbuotos, jas pakeitė lotynų kalbos variantai.

Nėra labai griežtų ribų tarp šių trijų tipų. Bet per juos patogu mąstyti apie lietuvių kalbos padėtį pasaulyje. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos išnykimas dėl *transformacijos* gali pasirodyti tolimas, nors turėtume pastebėti, kad šiais lėktuvų ir elektronikos laikais kal-

bos kitimas yra spartesnis nei tada, kai žemėlapiams Lietuvos dar nereikėjo. Dėl lietuvių kalbos *kalbėtojų* išsibaigimo griežtai įspėjinėjami emigrantai, ypač tie, kurie perkasi lagaminus kaip tik dabar. O lietuvių kalbos *pakeitimas* vaizduojamas kaip jos pralaimėjimas kitoms kalboms – jau ne tiek rusų, kiek anglų.

1. *Transformacija*. Lietuvių kalba keitėsi, bet lėčiau nei daugelis kitų indoeuropiečių kalbų. Apskritai, šnekėdami apie ypatingą lietuvių kalbos archajiškumą, dažnai turime galvoje ne tik pačios lietuvių kalbos bruožus, bet ir baltų prokalbę, siekiančią indoeuropiečių laikus. Lietuvių kalba, manoma, atsirado tik apie V–VI mūsų eros amžių – maždaug tada ji išsiskyrė iš rytų baltų prokalbės. Per vėlesnius amžius lietuvių kalba gerokai pakito, susiklostė tarmės, ir dabar nemokantiems standartinės (bendrinės) kalbos aukštaičiams nuo Ignalinos gana keblu susišnekėti su Mosėdžio žemaičiais. Nors nežinome visų įvykusių modifikacijų, nors nežinome, kaip mūsų kalba iš tikrųjų vadinosi VI, VII ar ir X a., bet iš dabarties pozicijos tarsi ignoruojame pokyčius ir projektuojame kalbai tą patį vieną – *lietuvių* – vardą.

Panašiai nekito ir *anglų kalbos* vardo projekcija. Nuo V a. vidurio vadinamoji *senoji anglų kalba* (*Old English*) gyvavo iki XI a. vidurio. Nors ir *senoji*, bet vis tiek *anglų* kalba, nepametusi identiteto. Senąja anglų kalba sukurtos poemos *Beowulf* gramatika ir leksika kardinaliai skiriasi nuo dabartinės anglų kalbos: *senoji* turėjo daugybę galūnių, struktūriškai buvo panašesnė net į lietuvių negu į dabartinę anglų kalbą. Kai kurie leksikos istorikai teigia, kad dabartinėje anglų kalboje yra apie 99 proc. skolinių, ir tik 1 proc. – senų paveldėtų žodžių. Joks gimtakalbis anglų kalbos vartotojas be specialaus pasirengimo negali suprasti senosios anglų kalbos. Iš tikrųjų, galima sakyti, kad *senoji anglų kalba* buvo visai kita kalba nei šiandieninė. Kaip iš lotynų kalbos išsirutuliojo prancūzų, taip iš senosios anglų kalbos – dabartinė. Tik, skirtingai nuo *lotynų* → *prancūzų*, vardas *anglų* išlaikytas tas pats. Todėl prancūzams kalba kaip konkrečios kultūros simbolis gali tarnauti nuo IX a. (prancūzų kalbos pradžia kartais laikomi 813 m., kai Katalikų Bažny-

čia pripažino egzistuojant besiskiriančią nuo lotynų vietinę romanų kalbą⁵), o anglai gali didžiuotis savo kalba net nuo V a. vidurio. Vien vardo išlaikymas sugestijuoja anglų kalbą esant „senesnę“ už prancūzų.

Kalbininkai skaičiuoja, kad kalboms išsiskyrus iš bendros prokalbės, jų panašumus įmanoma nustatyti tik tam tikrą laiką, ne ilgesnį negu 5–7 tūkstančiai metų. Už šios kritinės ribos tikėtina susikaupsiant tiek pakitimų, kad buvusios bendros kilmės įrodyti nebepavyks; pakinta viskas: leksika, gramatika, garsynas ir pan. Tokio nuolatinio kitimo kontekste kalbos pavadinimas – vienas žodis, atstovaujantis kalbos visumai – turbūt yra lengviausiai išsaugomas. Net ir tiems, kurie nesutaria, kaip geriau sakyti – *kolonija* ar *telkinys*, *šliurės* ar *tapkės*, *biškį* ar *biskį* – visiems rūpi gerovė tos kalbos, kurią vadina *lietuvių*. Ir kol ji vardo nepraranda, tol turime svarbų jungiamąjį kultūros dėmenį. Būtent vardas kupinas simbolinės galios. *Lietuvių kalba* – vėliava ir tapatybė.

Kad ir kokia ženkli būtų struktūrinė kalbos raida, identitetas bus siejamas su pavadinimu, o ne su konkrečiais pokyčiais. XIX a. būta sąmoningų pastangų „ištrinti“ *lietuvių kalbos* pavadinimą. Pavyzdžiui, 1873 m. gegužės 16 (28) d. Rusijos imperatorius Aleksandras II teikėsi pasirašyti įsaką dėl *žemaičių kalbos* disciplinos dėstymo (rusiškomis raidėmis) Panevėžio mokytojų seminarijoje. Jei sumanymas įdiegti *žemaičių kalbos* pavadinimą vietoj *lietuvių* būtų pavykęs, tai žmonių, norinčių su juo tapatintis, būtų galėję gerokai pamažėti – didžiūmai alytiškių, ignaliniškių ar lazūniškių *žemaičių kalbos* pavadinimas galėjo tapti neperšokamu tapatybės barjeru. Liuksemburgo Didžiojoje Kunigaikštystėje tik apie pusė žmonių moka *liuksemburgiečių kalbą* kaip gimtąją, bet ją gina įstatymas ir gyventojai linkę ją didžiuoti: kalbos funkcijoms ir paplitimui esant ribotam, pavadinimas *liuksemburgiečių* išryškėja kaip ypač sodri tapatybės spalva.

2. *Kalbėtojų pasibaigimas*. Bene labiausiai nuogaustaujama dėl gimtakalbių lietuvių baigties. Aišku, gimstamumo rodikliai yra svarbus veiksnys. Bet dažniausiai skundžiamasi ne kūdikių stoka, o kalbėtojų

emigracija. Lietuvos Statistikos departamentas internete skelbia: „Šalies emigracijos rodikliai tūkstančiui gyventojų yra didžiausi Europos Sąjungoje. Oficialiai vertinama, kad per 20 metų dėl emigracijos Lietuva neteko apie 0,6 mln. gyventojų.“

Emigruojama buvo ir anksčiau. VDU Lietuvių išėmimo instituto tinklapyje Daiva Dapkutė rašo: „1897 m. įvairiose Rusijos imperijos gubernijose gyveno apie 300 tūkst. emigrantų iš Lietuvos, 1897–1914 m. dar apie 74 tūkst. lietuvių išvyko į Rusijos imperijos miestus. [...] 1880–1914 į JAV atvykusiųjų lietuvių skaičius svyruoja nuo 300 iki 600 tūkstančių“. Vinco Kudirkos žodžiais, „Kasžin, ar Lietuvoje yra nors vienas kaimas, iš kur nebūtų kas išbėgęs į Ameriką. [...] Vienas bėga nuo vaisko, kitas nuo kalinio; čia bėga gaspadorius, ten bernas, tai vėl kriaučius ar šiaučius ir t. t.“⁶ Į Angliją, Škotiją, Kanadą maždaug tuo pat metu pasitraukė dar apie 16 tūkstančių gyventojų. Galima pridėti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pateiktą skaičių, nors jis aprėpia ne tik emigraciją, bet visus praradimus: „1940–1952 sovietinės okupacijos metais Lietuva neteko 780 922 savo šalies gyventojų“. Iš jų daugiau kaip pusė, 444 tūkstančiai, repatriavo ar pasitraukė iš Lietuvos (ar visi jie emigrantai?). Vadinasi, dar prieš dabartinę emigracijos bangą, prasidėjusią XX a. pabaigoje, Lietuvą per kiek ilgiau nei šimtmetį (XIX a. vidurys–XX a. vidurys) dėl emigracijos ir repatriacijos paliko, žinoma, labai apytikriai, nuo 1,134 iki 1,434 mln. gyventojų (neskaičiuojant karų bei tremčių netekčių). Nežinome, kiek tarp tų išvykėlių, tarp tų pabėgusių rekrūtų ir kalinių, gaspadorių ir bernų, šiaučių ir kriaučių buvo lietuvių kalbos kalbėtojų, bet spėčiau, kad didžiuma.

Dabartinių išvykėlių skaičius – 600 tūkstančių – primena tos ankstyvosios emigracijos į Ameriką masą. Bet emigracija dabar kitokia. Seniau, praleidęs dvi savaites garlaivyje, tipiškas atvykėlis į Ameriką negrįždavo net aplankyti Lietuvos, o dabartinis keliauja atostogų, veža vaikus seneliams pasidžiaugti, skrenda tvarkyti reikalų, o išėjęs į pensiją grįžta gyventi. Statistikos departamento duomenimis, Lietuvos piliečių

reemigracija (sugrįžimas) 2011 m. išaugo nuo 4,1 iki 14 tūkstančių (dviem trečdaliais), 2012-aisiais – iki 17,3 tūkstančio per metus. O emigracija iš Lietuvos sulėtėjo: 2011 m. nuo 83,1 nukrito iki 53,8 tūkstančio (maždaug trečdaliu), 2012-aisiais – iki 41,1 tūkstančio. Vėlgi, nors ne visi šie žmonės buvo lietuvių kalbos kalbėtojai, bet bent apytiksles gimtakalbių lietuvių trajektorijas šie skaičiai taip pat nužymi.

Kalbų gyvybingumą bene preciziškiausiai registruoja leidinio *Ethnologue* tinklapis *ethnologue.com*⁷. Stengiamasi suskaičiuoti ir apibūdinti visas gyvas pasaulio kalbas, t. y. visų pirma tas, kurios turi gimtakalbių kalbėtojų. Vėliausias 2013 m. 17-as leidimas fiksuoja 7105 (septynis tūkstančius šimtą penkias!) gyvas kalbas. Tiesa, 188 iš jų (2,6 proc.) laikomos silpniausiomis, vadinamos *miegančiomis*, kurios iš tiesų jau neturi nė vieno gimtakalbio, o prie gyvųjų dar skiriamos dėl to, kad yra likusių paviršutiniškai jas pramokusių. Gali atrodyti nuostabu, kad kalbų pasaulyje tiek daug, ir, tiesą sakant, jų skaičius atrodo didėjantis. Štai ankstesniame 16-ame (2009 m.) *Ethnologue* leidime buvo registruotos tik 6909 kalbos, 15-ame (2005) – tik 6912, 14-ame (2000) – vos 6809. Vadinasi, per pastaruosius 13 metų gyvųjų kalbų kiekis išaugo beveik trimis šimtais. O dar anksčiau, 1987 m. Bernard’as Comrie manė pasaulį kalbant tik maždaug keturiais tūkstančiais kalbų⁸ (tad per 26 metus kalbų visuma padidėjo 3 tūkstančiais). Na, žinoma, to visuminio skaičiaus augimo priežastis yra labiau naujų kalbų „atradingimas“ (identifikavimas), o ne atsiradingimas.

Tuo nenoriu pasakyti, kad kalbos nyksta – jos nyksta, tik naujų priskaičiuojama daugiau nei išnykstančių. Apie pradingstančias kalbas dažnai kartojama frazė, esą kas dvi savaitės pasaulyje numiršta po kalbą (taigi po 26 kalbas kasmet). *Ethnologue* duomenys, kaupiami nuo 1950 m., tokios nykimo spartos visai nepatvirtina: per pastaruosius 63 metus pasaulyje išnyko 377 kalbos, t. y. vidutiniškai tik po 6 kalbas per metus. Tai istorija, užregistruoti faktai. Kitas dalykas yra prognozės – štai UNESCO atlasas, registruojantis pavojuje esančias kalbas, spėja, kad, „jei nieko nebus

daroma“, iki XXI a. pabaigos pražus apie pusę gyvųjų kalbų (tad apie 3500).⁹ Būtent tokia prognozė kažkiek dera su minėta formule „kas dvi savaitės po kalbą“. Kad per 90 metų išnyktų 3500 kalbų, to nykimo vidurkis turi būti po 39 kalbas per metus, arba po kalbą kas 9 dienos. Bent jau dabar tokio tempo nepasiekta nė iš tolo, nebent įsivaizduojama šimtmečio pabaigoje jį astronomiškai išaugsiant. Bet per tuos 90 metų prognozės, be jokios abejonės, irgi bus koreguojamos, kas žino – galbūt labai ryškiai.

Kaip tokia 7105 kalbų kontekste atrodo lietuvių kalba? Pasaulyje gyvena apie 6,7 milijardo žmonių, taigi galėtume sakyti, kad vienai kalbai apytiksliai tenka milijonas kalbėtojų. Žinoma, vidurkis nedaug tepasako apie konkrečios kalbos būklę. Bet bent jau galima teigti, kad milijonas kalbėtojų kokiai nors kalbai yra statistinis vidurkis, ir todėl jį galima vadinti *normaliu*. Štai estų kalba su vienu milijonu kalbėtojų yra vidurio vidurys, o lietuvių kalba jį lenkia tris kartus.

Ethnologue remiasi sudėtingu keliolikos kriterijų matavimu, kad išvestų kalbos gyvybingumo vardiklį, nustatytų pavojaus išnykti laipsnį. Kalbas skirsto į penkias pagrindines *gyvybingumo* kategorijas: 1) 682 institucionalizuotos kalbos, 2) 1534 besivystančios, 3) 2502 gyvybingos, 4) 1481 turinti problemų, 5) 906 mirstančios. Lietuvių kalba, kaip ir latvių bei estų, labai aiškiai patenka tarp tų pačių gyvybingiausių 682 institucionalizuotų pasaulio kalbų. Diagrama rodo, kad pagal daugelį kriterijų lietuvių, latvių ir estų kalbos priklauso 10 proc. pačių gyvybingiausių, tad mažiausiai pavojų patiriančių kalbų grupei (pagrindinės 2 kriterijų grupės yra kalbėtojų skaičius ir kalbos funkcijos – išplitimas įvairiausių visuomenės sluoksniuose, perdavimas naujoms kartoms). Atskirai tik pagal kalbėtojų skaičių lietuvių kalba yra viena iš 393 (5,5 proc.) didžiausių pasaulio kalbų, o tik pagal funkcijas ir jų brandą patenka net tarp 100 (0,7 proc.) geriausiai įsitvirtinusiųjų (6 laikomos tarptautinėmis kalbomis, po jų eina dar 94 stiprios kalbos, kurios vartojamos edukacinėje sistemoje, žiniasklaidoje ir valstybės įstaigose; į šią grupę ir įtraukta lietuvių kalba). Akivaizdu, kad lietuvių kal-

ba nelaikoma viena iš tų, kurios išnyks per ateinančius šimtą metų.

Viena mano studentė, indų kilmės Krutika Rajendra Doundkar, rašė kursinį darbą apie gimtąją maratų kalbą, kuri yra oficiali dviejų Indijos valstijų – Maharaštra ir Goa – kalba, viena iš 23 oficialių Indijos kalbų. Esama daug jos dialektų, bet įvairiuose Maharaštra regionuose daugiausia šnekama standartinė maratų kalba. 2001 m. užregistruota 72 milijonai maratų kalbos kalbėtojų, tai devyniolikta kalba pasaulyje pagal kalbėtojų skaičių (*Ethnologue* laiko ją net 14-ąja, nes skaičiavimo metodikos skiriasi). Mane nustebino studentės liudijimas, kad dauguma maratų nuogaštuoja dėl savo kalbos išnykimo. Akivaizdu – baimės akys didelės, ir mes ne vieniši.

Pereinant prie Europos konteksto iš karto matyti, kad Europoje gyvųjų kalbų labai mažai – tik 284 (palyginkime su 2304 Azijos, 2146 Afrikos, 458 Pietų Amerikos kalbomis). Vien Papua Naujosios Gvinėjos valstybėje yra tris kartus daugiau gyvųjų kalbų nei visoje Europoje – 836. Pagal gyvybingumą Europos kalbų situacija tokia: 1) 81 iš jų institucionalizuota, 2) 61 besivystanti, 3) 45 gyvybingos, 4) 49 turi problemų, 5) 48 mirstančios. Lietuvių, latvių ir estų kalbos vėlgi priskiriamos institucionalizuotųjų grupei. (Mirstančia laikoma, pavyzdžiui, karaimų kalba, 2007 m. turėjusi 50 kalbėtojų, daugiausia Trakuose. Nekonstatuotas lyvių kalbos išnykimas Latvijoje, nes remtasi tik 2007-ųjų duomenimis, kai dar buvo gyvas vienas jos gimtakalbis). Ir nepamirškime, kad lietuvių, latvių ir estų kalbos patenka tarp 23 oficialių darbinių Europos Sąjungos kalbų, o dar 261 Europos kalba į tą skaičių nepatenka.

Minėtame UNESCO atlase pažymėta, kad apie 2500 kalbų yra atsidūrusios pavojuje. Bet jo vertinimai kartais atrodo vienapusiški. Pavyzdžiui, rusinų kalba skiriama prie pavojun patekusių; tiesa, jai taikoma švelniausia kategorija – *pažeidžiama (vulnerable)*; bet jos formuotojai tik 1995 m. sausio 27 d. Bratislavoje deklaravo įkuriantys standartinę rusinų kalbą ir rašantys jos literatūrą. Taigi ji išgyvena pakilimą, bet UNESCO vos užgimusią kalbą jau įrašė tarp

patiriančių grėsmę. Tokioms priskiriama ir liuksemburgiečių kalba, nors ją suvokti kaip atskirą, jau ne kaip vokiečių kalbos dialektą, imta tik XX a., o dabar Liuksemburge ji vertinama kaip niekada anksčiau, ja leidžiama vis daugiau literatūros. Velsiečių kalba irgi pažymėta kaip pažeidžiama, o airių – netgi patekusi į akivaizdų pavojų (*definitely endangered*), nors airių kalba dabar yra jau viena iš tų 23 oficialių Europos Sąjungos kalbų.

Mąstydami apie kalbų nykimą, turime nepamiršti ir priešingo reiškimo – kalbų atsigavimo ar ir tiesiog susikūrimo XX ir XXI a.: airių, bosnių, liuksemburgiečių, makedonų, rusinų, velsiečių ir kt. Ką jau kalbėti apie gerai žinomą hebrajų kalbos atgaivinimą – prikėlimą iš numirusių, ar ir šiokias tokias pastangas revitalizuoti prūsų kalbą. Valstybėms integruojantis į ES, ima ryškėti priešinga „išcentrinė“ tendencija – kuriama ir palaikoma kalbų įvairovė: norima diferencijuotis, destandartizuotis. Šalia airių, velsiečių, rusinų stiprėja ir latgalių, verų, kašubų kalbų palaikymo balsai.

UNESCO atlasas neregistruoja augimo proveržių, kalbų charakteristikos, kartais sugestijuojančios netikėtą raidos kryptį, ir tai yra jo Achilo kulnas. Žinoma, UNESCO tikslas kilnus – atlasas sukurtas tam, kad „tarp politikų, kalbos bendruomenių ir apskritai visuomenėje skleistų supratimą apie kalboms kylančius pavojus ir poreikį saugoti pasaulio kalbų įvairovę, tai geras įrankis sekti pavojuje esančių kalbų būklę, kalbų įvairovės tendencijas globaliu mastu“. Vadinasi, atlasas tiesiog nori mus įspėti.

3. Kalbos pakeitimas *dėl dominavimo*. Baimė prarasti lietuvių kalbą dėl kitų kalbų įtakos irgi ne naujiena. Ja nuspalvintas XIX a. Iš pradžių manyta, kad lietuvių kalbą išstums lenkų; pavyzdžiui, 1843 m. Jurgis Ambraziejus Pabrėža skundėsi, kiek daug pašaipų turėjo iškęsti dėl to, kad botaniką pasirinkęs rašyti žemaitiškai, o ne lenkiškai. Antroje XIX a. pusėje vis labiau baimintasi rusų kalbos, ypač atsiradus „rusų reikalo“ (*русское дело*) politikai ir uždraudus „lenkiškas raides“ (1864–1904). Rusų kalbos smelkianti grėsmė suvokta ir sovietmečiu – „tuoj visi šne-

kėsim rusiškai“. Baigdamas vidurinę mokyklą klasės auklėtojai lituanistei pasakiau, kad ir aš studijuosiu lituanistiką, o ji tiesiog pratrūko: „Durniau, ką tu sau galvoji – į mediciną stok! Matai, kas iš manęs liko – jei ne vyras siuvėjas, gyvenimo išvis neturėčiau!“ Kai studijavau, ne mums, o rusistams studentams ir dėstytojams buvo sudaryta lengvatų: mažesnės studentų grupės, didesnės stipendijos.

Šiandien rusų kalbai jau daug kas atleista, agresorės etiketė dabar lipinama anglų kalbai. Poetė Ramutė Skučaitė nusiminusi, kad lietuvių kalba „saugota 50 metų sovietų laikais, o dabar, atgavus nepriklausomybę, staiga tarsi tapo nereikalinga“.¹⁰ Justiną Marcinkevičių girdėjau apmaudžiai sakant: „Kas čia dabar darosi – Gedimino prospekte vien tik angliški užrašai!“

Ethnologue.com svetainėje anglų kalba pristatoma kaip turinti apie 335 mln. gimtakalbių kalbėtojų net 124 šalyse (Lietuvos tame sąraše nėra). Anglų kalba yra trečia pasaulyje pagal gimtakalbių skaičių (po 1197 mln. kinų ir 406 mln. ispanų).

Papildomai nurodoma, kad 412 mln. žmonių vartoja ją kaip antrąją kalbą – negimtakalbių, vartojančių anglų kalbą, yra gerokai daugiau negu gimtakalbių. Tikrai, taip necharakterizuojama jokia kita kalba – anglų kalba yra tapusi pasaulio bendravimo įnagiu, kuri įvaldyti stengiasi kohortos kitakalbių. Bet ji nėra iš tų politiškai pajėgesnių kaimynų kalbų, kaip lenkų, rusų ar vokiečių, kurios lietuviškai šnekančiose teritorijose tradiciškai konkuravo su autochtonų lietuvių kalba. Arti Lietuvos nėra jokios anglakalbės šalies.

Po sovietinio tarpsnio Lietuva atsivėrė pasauliui, siekė ir pasiekė Šengeno sienų panaikinimą, narystę NATO ir ES, šiandien pati imasi vadovauti Europos Sąjungos Tarybai. Viduramžiais ir Renesanso laikais kultūros elitui tarptautinė Europos kalba buvo lotynų, Klasicizmo epochoje jos vietą užėmė prancūzų, o dabar pasaulio kalba tapo anglų. Jeigu anglų kalbą laikysime konkurente, į kurios ekspansiją, plačias geografines ir socialines funkcijas norime lygiuoti savo kalbą, liksime it musę kandę. Bet, jei žiūrėsime į ją kaip į

skirtingą, tarptautinę, reikalingą vadovauti Briuseliui, dominuoti tarp lazerių technologijų ar nusipirkti ledų Papua Naujosios Gvinėjos miestelio gatvėje, – tada ramiau ieškosime lietuvių ir anglų kalbos funkcijų pasiskirstymo: vienos kaip savos, kitos – kaip nesavos, bet naudingos. Jei žmogus išmoksta angliškai, visai nereiškia, kad pamiršta lietuviškai.

Dažnai skundžiamasi dėl žodžių, pasiskolintų iš anglų kalbos. Gintis nuo jų daug atrodo tikriausia lietuvių kalbos gelbėjimo misija. Bet žodžiai nėra tas kalbos sluoksnis, dėl kurio lengvai išsiklibina kalbos pamatai. Žodžių kalbose būna labai daug; pavyzdžiui, didžiojamės, kad didžiamame 20 tomų *Lietuvių kalbos žodyne* yra apie pusę milijono žodžių. Bet pavartykime popierinį jo variantą – kartais versime ištus puslapius, kol rasime mums žinomą ar suprantamą gimtosios kalbos žodį. Į žodyną sudėta daug leksikos, kuri vartojama ar jau tik buvo vartojama tarmėse, pažįstama iš senųjų raštų – daugybė žodžių, kuriuos pamiršome. Nors jų surinkta pusė milijono, bet apsiskaičiusiam žmogui pakanka kokių 10 tūkstančių, o kasdieniam vartojimui gana ir 3 tūkstančių. Temokame gal kokius 2 proc. savo kalbos žodžių iš *Lietuvių kalbos žodyno*, bet tai visai nereiškia, kad lietuvių kalba nyksta – analogiškos proporcijos būdingos ir kitoms kalboms. Tačiau pats principas, kad žodžiai ateina ir išeina, o kalba – lieka, yra akivaizdus. Žodžiai – ne plytos, iš kurių pastatytas kalbos rūmas, jie yra baldai, vieni atlaiko ilgus laiko išbandymus, kiti pakeičiami, bet statinys dėl to negriūna. Kalbos sienos subyrėtų tada, jei išskistų žodžius jungiantys kalbos sluoksniai: garsai, galūnės, jų susidėstymo tvarka.

Visi žinome apie bausmes už prastą kalbą, nors negirdėjau ko prisipažįstant baudą mokėjus. Kalbos kontrolė siejama su baudimo idėja, o ne pelnu. Loretos Vaicekauskienės žodžiais, „Manipuliuojame Lietuvos visuomene, kai nuolat kalbame apie grėsmes lietuvių kalbai“.¹¹ Kalbininkas Lietuvoje yra žmogus, prie kurio kalbama atsargiai. O kalba juk svarbi ne tik kaip savasties simbolis, bet ir kaip bendravimo priemonė. Įrankis, kurį norime dažnai ir ilgai varto-

ti, turi būti patogus. Gimtąja kalba šiaip jau ir būna smagiausia bendrauti ir reikštis – kalbėdamas ja jautiesi kaip savame fotelyje, o pramokta užsienio kalba kaip taburetė gali spausti sėdmenis. Ir ne tik taburetė – aistringas žodžių prašalaičių gramdymas taip pat gali nudraskyti sėdynę.

Nė pagal vieną iš trijų kalbos nykimo tipų lietuvių kalba nemiršta: nei akivaizdžiai transformuojasi (tam reikėtų dešimtmečių ir šimtmečių), nei lieka be kalbėtojų, nei įgyja struktūrinių anglų kalbos bruožų. Ji yra tarp gyvybingiausių kalbų tiek Europoje, tiek pasaulyje; išnykti jai ir po šimto metų nepranašaujama – nebent įsikištų koks *formsmažoras*: pasaulinis karas, Tobos ugnikalnis ar Chicxulubo asteroidas.

Per anksti siūti įkapes. ■

¹ Dainius Numgaudis, Lituanistinis švietimas – bendras reikalas, *Draugas*, 2013-04-16, p. 3.

² Irena Andrukaitienė, Tauta prasideda nuo žodžio, *Gimtoji kalba*, 2013, nr. 3, p. 4.

³ Romualdas Kriaučiūnas, Lietuvių kalba ir beždžioniavimas, *Draugas*, 2013-04-09, p. 3.

⁴ Louis-Jean Calvet, *Language Wars and Linguistic Politics*, New York: Oxford University Press, 1998, p. 100–110.

⁵ R. Anthony Lodge, *French: From Dialect to Standard*, London, New York: Routledge, 1993, p. 92–94.

⁶ Vincas Kudirka, Raštai 2, parengė Aldona Vaitiekūnienė, Vilnius: Vaga, 1990, p. 744.

⁷ M. Paul Lewis, Gary F. Simons, and Charles D. Fennig (eds.), *Ethnologue: Languages of the World*, Seventeenth edition. Dallas, Texas: SIL International, 2013. Interneto versija: <http://www.ethnologue.com>

⁸ Bernard Comrie, *The World's Major Languages*, New York: Oxford University Press, 1987, p. 2.

⁹ Christopher Moseley (ed.), *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd ed. Paris, UNESCO Publishing, 2010. Interneto versija: <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>

¹⁰ Mokslininkai įspėja: lietuvių kalba jau po šimtmečio išliks tik žodynuose, *Respublika*, 2012 m. vasario 25 d.

¹¹ Tomas Vaiseta, Kalbininkė L.Vaicekauskienė: „Mes manipuliuojame visuomene, kai nuolat kalbame apie grėsmes lietuvių kalbai“, *Irytas.lt*, 2011 m. sausio 26 d.